

# ՆԱԲՈՒԷՈՆ Ա. ԵՒ ՀՐԵԱՅՔ

(Տես յ'էջ 134)

Սինեդրիոնը առաջարկեալ խնդրոցն կատարմամբ պատասխանեց բաց. ասելով և մերժելով այն ամէն կարծիք կամ զրոյց՝ որով ժողովուրդը խտրութիւն կամ տարբերութիւն մը կը գնէր 'ի մէջ հասարակաց և Հրէից բարոյականին : « Հրէից համար Գաղղիացիք եղբայր են թէ օտար » . այս հարցման՝ ժողովքը միահամուռ պատասխանեց. « Ի՞նչ բարք են : « Հրեայք պարտականութիւն ունին պաշտպանելու զԳաղղիա » . այս հարցման ալ Այո՛ պատասխանեց . որոշեց դարձեալ որ վաշխառութիւնն արգելեալ է 'ի Թալմուտէ, և « Թէպէտ Հրեայք ընդհանրապէս ունին հակամիտութիւն մը առ վաշխառութիւն, սակայն այս անպատիւ պործով զԳաղղաց թիւը շատ քիչ է, և այսպիսի յանցանք մը կամ անպատուութիւն պէտք չէ բովանդակ խրայելի ժողովրդեան ընծայել » :

Ժողովոյն աշխատութիւնք և վճիռք կայսերական մասնախումբէն ալ հաստատուեցան : 1806 սեպտ. 18ին կայսեր յիշատակագիր մը ներկա յացուցին . սա ալ խարայելացոց ցաւալից պատմութեան վրայ յետահայեցեաց ակնարկ մը տալով, բնական և արդարաւա՛յի գտաւ Հրէից մշակութեան կամ գեղեցիկ և ազատ արուեստից հետամուտ չըլլալուն պատճառը, սակայն ցաւեցաւ որ զործոց այս դիրքը կը շարունակէր ընդդէմ՝ իւր կայսերական հոգածութեան և շատ անգամ կրկնած ապահովութեանց : Նաբոլէոն մասնաւորապէս կը փափաքէր — բնական է — սէր հայրենեաց, և զո՛հ անձին և ստացուածոց զայն պաշտպանելու համար : Յաջորդ տարին, 1807, կ'որոշէ նոր և աւելի կարեւոր Սինեդրիոն մը հաւաքել, սակայն կազմեալ այս անգամ բովանդակ էւրոպիոյ Սինակոկաներու ներկայացուցիչներէ :

Ըստ իւր վաղեմի մտածութեան և համոզման այս Սինեդրիոնի հաստատութիւնը՝ որ ժամանակին հետ ինկաւ և վերջացաւ, պիտի լուսաւորէր և յարուցանէր զՀրեայս ընդ բոլանդակ աշխարհ, և որոյ արդէն ժամանակաւ նախագահեր և զոր կառավարեր էր երկայն ժամանակ : Այս ժողովքը գումարեցաւ 'ի փարիզ 1807ին փետր. 8էն սկսեալ մինչև յինն մարտի, 70 էին անդամք ըստ Ս. Գրոց . այս ժողովին մէջ Հին կտակարանի անուանակոչութիւնք զործածուեցան, մինչև նաև մասնաւոր ձեւաւոր զգեստ մը լի ծալքերով և եռեղջիւր ընդ 'ի գլուխս : Ժողովոյն կը նախագահէր Սղրազպուրկցի բարունին Դաւիթ Սինցհայմ . իսկ գեր-նախագահք էին Սէյր Է վերչելիէ և Գորոյնա 'ի Մանդուկայէ :

Բացման առթիւ արտասանեալ բանախօսութիւնք իրենց ծառա.

յական և յետին աստիճանի շողորթթ բացատրութեամբ կը յայտնեն իսրայելի ժողովրդեան երախտագիտութիւնն առ բարեգութ կայսրն Գաղղոյ. կամոց կամայ իմացուեցաւ որ Սինեդրիոնը անխախտ և անփոփոխ կը պահէր կրօնական օրէնք, սուկայն անկեալ և վերջացեալ կը համարէր յիւրեանց արժէից քաղաքական օրէնք և կարգադրութիւնք որով կը կառավարուէին իսրայելացիք 'ի Պաղեստին իրենց ազատութեան ժամանակ. ուստի կրօնական օրինաց ձեռով կը հրամայէր և կը վճռէր պահպանել Տէրութեան օրէնքն ուր և գտնուին Հրեայք: Այս նոր Սինեդրիոնը իբրի օրինաւորապէս հաւաքեալ և յաջորդ առաջնոն և հնայն՝ նոր օրէնք մը պիտի հաստատէր համաձայն նաբոլէոնեան գաղափարաց, փոխանակ իմաստութեան հին կտակարանաց և Թալմուտի: Նախկին Սինեդրիոնի նման պատասխանեց առաջարկեալ խնդրոյ, հերքեց զվախառութիւն, զինուորական ծառայութեան կոչուած Հրէից լծոյ տուաւ զանց առնել կրօնական պարտքերը: հուսկ ուրեմն նախագահը՝ բաց նամակ մը ուղղեց բոլոր իւր քաղաքակցաց, յորդորելով արդարացունել իրենք զիրենք իրենց գործովք և ընթացիւք՝ 'ի հնաւանդ զբը պարտութեանց, բացարձակապէս հրաժարել ի վախառութենէ, և երկրագործութեան, արուեստից և գիտութեանց զբաղիլ:

Այս շրջաբարկանէն վերջը՝ Նաբոլէոն Ա. յետ վաւերացնելու Սինեդրիոնի վճիռները՝ Հրէից կոչուած հոչակաւոր վճիռը հրատարակեց 1808 մարտ 17ին:

Ամէն այն գաւառացի մէջ ուր գէթ 2000 Հրեայք գտնուէին, ժողով մը և Սինակոկա մը պիտի հաստատուէր. ժողովոյն պարտքն էր բարունեաց վրայ հսկել՝ որպէս զի իրենց պաշտաման գործադրութեան մէջ ճշդիւ հետեին փարիզու մեծ Սինեդրիոնին որոշողութեանց, իսկ կեդրոնական ժողով մը 'ի փարիզ՝ գաւառական ժողովոց վրայ պիտի հսկէր: Բարունեաց պարտքեր, և իրաւունքներն որոշուեցան. հրովարտակին ամբողջ պարունակութենէն յայտնի կ'իմացուի ժամանակին կեդրոնացուցման հակամիտութիւնը. մի և նոյն ժամանակ երկրորդ վճիռ մ'ալ կ'որոշէ Հրէից գէմ առժամապէս 'ի գործ դրուելիք խստութեանց չափն և պայմանը. մասնաւորապէս կ'արգելուի իրենց փոխառութիւն և փոխատուութիւն, 'ի մէջ որոյ արգելեալ է նաև սովորական զինուորի կամ ենթասպայի մը փոխառութիւն մը կնքել՝ առանց գիտութեան իր գնդապետին. վճուեցաւ դարձեալ որ չահերը 5 տա հարիւր պէտք չէ անցնին, և եթէ տասը անցնին՝ վախառութիւն կ'ըլլայ: Ուրիշ յօդուած մը կը վճռէ որ 1808 յուլիսի առաջին օրէն սկսեալ ոչ մի Հրեայ վաճառականութեան, արուեստի կամ գործոյ մը կարենայ ձեռք զարնել՝ առանց նախընթացաբար ստանալու պհաւանութիւն քաղաքապետին. վճիռները գործադրուելու սկսեալէն վերջը՝ արգելեալ է ու և իցէ Հրէի՝

վերին կամ Ստորին Հոենոսի գաւառաց մէջ հաստատուիլ և այսպէս բովանդակ գաղղիական կայսերութեան մէջ Հրեայք կրնան միայն բընակիլ իրենց ստացած երկրին մէջ։ Արգելեալ է իրենց փոխանորդ գտնել, կամ թէ գրամով վարձել ուրիշ մը՝ որպէս զի կատարէ իրեն փոխանակ զինուորական ծառայութիւնը։ Այս ծանր և կարիոր և այլ երկրորդական կարգաւորութիւնք՝ հրատարակուեցան իբր արտասովոր և ժամանակաւոր օրէնք, զՀրեայս ուղղելու և առաջնորդելու համար ՚ի պարտս սովորական քաղաքացւոյ մը՝ առանց որ և իցէ խտրութեան։

Նարոլէոն Ա. անկեղծաբար կը փափագէր մոցունել զՀրեայս հասարակաց իրաւանց մէջ։ Բայց երբ հարկաւոր դատուեցաւ չերկմոեցաւ նա ամենախիստ ընթացք մը բռնելու այս ժողովրդեան հետ։ « Բնազանցական օրինօք — կ'ըսէր — շենք կրնար ուղղել և առաջնորդել զՀրեայս։ հարկաւոր են ընդհակառակն ամենապարզ և խիստ կարգադրութիւններ և։ Այս խօսքերն ըսաւ՝ բարձրագոյն խորհրդոյն մէջ՝ ակնարկելով հաւաքեալ Սինեգրիոնը՝ զոր կը կոչէր Հրէից ազատութեան ժողով։ Սակայն ասկէ առաջ ապրիլի 30ին խօսած ճառին մէջ՝ շատ ուժով և խիստ կերպով խօսքեր էր Հրէից վաշխառութեան դէմ, և անկարելի և վտանգաւոր վճռք էր թողուլ զԱյսացիա վաշխառու Հրէից՝ որ կրնար նկատուիլ բազմալի և դուռն Գաղղիոյ Գերմանիոյ նկատմամբ։

Սակայն այս խիստ և ծայրայեղ օրէնքներէն և գաղափարներէն ինքնաբերաբար հրաժարեցաւ Նարոլէոն, և շատ տեղեր նախ քան զբոլորել վճռեալ տան ամաց, այս օրէնքները ՚ի Լիվուռնոյ ջնյուեցան 1808ին և ՚ի ծովային Ալպեանս 1811ին։ ՚ի փարիզ և յայլ գաւառս 1813ին վերջացան։ միայն հարաւային և արեւելեան գաւառաց մէջ մնացին։ Այս գաւառաց մէջ օրէնքները ոչ միայն տեւցին, այլ հասարակաց կարծիքը և հաւանութիւնը նորոգել և հաստատել տուաւ։ Վերին Հոենոսի ընդհանուր ժողովը այս ոճով կը խօսէր։

« Ընդհանուր ժողովը ցաւօք արտի և անձկութեամբ կը տեսնէ այն արդիւնքն և մտասը որ այս գաւառին ժողովրդեան պիտի հասնի եթէ 1808ի Հրէից վաշխառութեան դէմ եղած վճիռն և օրէնքն չընորոգուի։

« Մենք չենք ուզիր որ այսպիսի խստագոյն և ծանր օրինաց տակ ինկնան միայն Հրեայ ըլլալուն համար, այլ որովհետեւ գրեթէ ամէնքն ալ վաշխառութեան սովորեալ են, եթէ այս ունակութեան դէմ դրուած օրէնքները չնորոգենք՝ բովանդակ Այսացիոյ ժողովուրդը կ'աղքատանայ և կը փճանայ։

Ամէն կողմէն տրտունջք և ամբաստանութիւնք բարձրացան և բազմացան։ Նախկին օրինաց խտութիւնք լծեթննալով բազմութիւն Հրէից կ'արշաւէր ՚ի նախամեծարեալն յԱյսացիա։ Իսրայել ա-

ցւոց մէջէն հարուստք քիչ անդամ, իսկ միջակ ընտանիք գրեթէ ոչ երբեք թողլ կուտային. որ իրենց տղաքը հասարակաց դպրոցներն յաճախեն, այնպէս որ բովանդակ վերին Ալսացիոյ մէջ 20 աշակերտք հեթ կային. գարձեալ, նախկին Սինեգրիոնի որոշմունք և վրձիոք՝ խափանեալ և կամ երեսի վրայ թողուած էին. կ'ախորժէին ամենեկին հայրենիք մը շունենալ, որպէս զի ազատ ըլլային նաև 'ի պարտուցն որ առ բնիկ երկիրն ամէն քաղաքացի պարտաւոր է:

Սակայն այս տրտնջանաց հակառակ՝ որոշեալ տասը տարին անց. նեւէն վերջը՝ ընդգէմ Հրէից խիստ օրէնքներն ջնջուեցան նաև յԱլսացիա, և այս կերպով լիովի հաւասարութիւն եղաւ Հրէից՝ ընդ գաղղիացի քաղաքացիս:

Նաբոլէոնի Հրէից վրայ ունեցած գաղափարներն և դիտաւորութիւններն յայտնի է թէ Կէնդանութեան չկրցաւ զամէնն ալ 'ի գործ դնել, սակայն մեծապէս օգտակար եղաւ և հիմնադիր ազատութեան Հրէից, Մեծ կայսրը չյայտնեցաւ իրեն հաւաքած մեծ Սինեգրիոնի որոշմունքները և վճիռները՝ թալմուտի հետ փոխա. նակել տալ, սակայն թալմուտի բարոյական անցքերը և վճիռները՝ արդի քաղաքական և համաշխարհական բարոյական օրինաց հետ համեմատել տալը՝ մեծ և օգտակար աշխատութիւն մ'եղաւ, ոչ միայն Գաղղիոյ այլ բովանդակ աշխարհի համար:

## ԿԵՆՍՈՒԳՐԱԿԱՆ

### ՔԵՐՈՎԲԷ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

(Տես յէջ 139)

Պետրպուրգի ուսանողաց համար բաց էր միշտ Ա. Դ. Աքիմանի տունն, ուր կիրակի և ոտն օրեր կը ժողվուէին նոքա գուարթ ժամանակ մ'անցնելու. Սոցա մէջ էր նաև Քերովբէ Պատկանեանն, որ Աքիմանի տոցոց հայ լեզուին դասատուութեամբ զբաղելով՝ աւելի սուէպ հոն կը յաճախէր: Յետոյ Քերովբէն երբ իւր գոսախօսութիւնքն աւարտեց, Ա. Դ. Աքիմանը կարծես 'ի վարձ լաւ և հաւատարիմ աշխատութեանցը՝ տուաշարկեց անոր 'ի հարսնութիւն իւր 18 տարուան Աննա աղջիկը՝ որուն իսկոյն հաւանեցաւ Քերովբէ՝ բայց որովհետև միտքը դրած էր նախ տուն և տեղ պատրաստել և ապա ընտանիք կազմել, խնդրեց որ նախ անգամ մ'ալ եղովկաս երթայ. ուր գնալով քիչ ժամանակի մէջ 1853 տարւոյն դեկտեմբերի մէջ եղաւ զխաւոր ուսուցիչ ռուս զրականութեան Տիխոնով: